

Het bezoek van Maria aan Elisabet

Vertaling en uitleg van Lucas 1:39-56

1. Vertaling

- 39 Opgestaan dan
ging Maria in die dagen in haast naar het gebergte, naar een stad van Juda.
- 40 Zij ging het huis van Zacharias binnen en begroette Elisabet.
41 En het gebeurde, zodra Elisabet de groet van Maria hoorde,
dat de baby in haar schoot opsprong.
Ook Elisabet werd van Heilige geest vervuld,
42 ze riep met groot geschreeuw uit en zei:
“Gezegend ben jij onder de vrouwen
en gezegend is de vrucht van je schoot.
43 Vanwaar [gebeurt] mij dit,
dat de moeder van mijn Heer tot mij komt?
44 Want zie, zodra de stem van jouw groet mijn oren bereikte,
sprong van vreugde de baby op in mijn schoot.
45 Zalig is zij die vertrouwd heeft
dat er volmaking zal zijn aan wat haar gezegd is van de kant van de Heer.”
- 46 Maria zei:
“Mijn ziel maakt groot de Heer
47 en mijn geest verheugde zich over God, mijn Redder,
48 omdat hij omzag naar de vernedering van zijn dienstmaagd.
Want zie, vanaf nu prijzen alle geslachten mij zalig,
49 omdat de Machtige aan mij grote dingen heeft gedaan.
Heilig is zijn naam
50 en zijn ontferming over wie hem vrezen is geslachtenlang.
51 Krachtige daden deed hij met zijn arm:
Hij verstrooide wie in de gezindheid van hun hart hoogmoedig waren.
52 Hij stortte machtigen van tronen
en verhoogde vernederden.
53 Zij die honger leden, vulde hij met goederen
en hen die zich verrijkt hebben, zond hij leeg weg.
54 Hij kwam Israël, zijn kind, te hulp
indachtig de ontferming
55 zoals hij tot onze vaders heeft gesproken,
over Abraham en zijn nageslacht tot in eeuwigheid.”
- 56 Maria dan bleef bij haar ongeveer drie maanden.

Zij keerde naar haar huis terug.

2. De afbakening van Lucas 1,39-56

De perikoop begint met het – in haast (vgl. 2,16) – gaan van Maria naar een stad van Juda (v. 39) en eindigt met de terugkeer in haar huis (v. 56). De uitspraak van de bode Gabriël over Elisabet (1,36) zal Maria bewogen hebben om naar de zwangere Elisabet toe te gaan. ‘She “acts” on the word of the angel’ (Brittany Wilson), zoals de herders doen op het woord van de bode van de Heer in de kerstnacht (2,16). Wat opvalt, is dat ze dat ‘in haast’ doet. Ze weet niet hoe gauw ze naar haar verwante Elisabet toe moet. Over Maria’s motief zwijgt de verteller, maar dat begrijpt de lezeres wel. Dan wil je het zien en je situatie met elkaar delen.

Je zou verwachten dat de aandacht wel zal uitgaan naar Elisabet, maar dat is niet het geval. Alle aandacht gaat uit naar de gast, naar Maria, die uitbundig ontvangen wordt.

Tussen v. 39 en v. 56 is sprake van de binnenkomst van Maria in het huis van Zacharias (v. 40) en Maria's verblijf van drie maanden Maria bij Elisabet (v. 56b) (vgl. 9,4 'als je ergens een huis binnen bent gegaan, blijf daar en ga vandaar verder'). Het langdurig verblijf van Maria tot vlak voor de geboorte van Johannes (zes en drie maanden!) wordt in één zin verteld (v. 56a), het korte gebeuren van haar binnenkomst wordt verhoudingsgewijs uitgebreid verteld (vv. 40-55).

Kortom, de begroeting van de oude Elisabet door de jonge Maria, domineert niet alleen de hele perikoop, maar vormt daarvan ook het centrum: met het Benedictus van Elisabet ('zei') en het Magnificat van Maria ('zei') die iets weg heeft van een correctie (?) van Maria op Elisabet. Elisabet is helemaal geconcentreerd op Maria en op de vrucht van haar schoot, Maria buigt de aandacht om naar God, en lijkt helemaal voorbij te gaan aan 'de vrucht van haar schoot'. Het slot van de lofzegging van Elisabet (vv. 44-45) sluit nauw aan op de lofzang van Maria (vv. 46b-49a): (1) 'want zie', (2) 'vreugde' / 'zich verheugen', (3) zalig en (4) 'Heer'. Misschien is het beter om te spreken van een aanvulling. Elisabet eindigde immers met de Heer', Maria gaat daarop verder.

3. De plaats van Lucas 1,39-56 in de ouverture

In mijn boek *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, Middelburg 2018, in hoofdstuk 2 'De structuur van de ouverture (Lucas 1-2)', 37-49, heb ik laten zien dat Lucas 1,39-56 het hart vormt van de ouverture van het Lucasevangelie (1,5-2,52).

- (A) 1,5-25 aankondiging van de geboorte van Johannes
- (B) 1,26-38 aankondiging van de geboorte van Jezus
- (C) 1,39-56 Maria's vreugdevolle binnenkomst bij Elisabet
- (A') 1,57-80 de geboorte, besnijdenis en groei van Johannes
- (B') 2,1-52 de geboorte, besnijdenis en groei van Jezus

De beide moeders van de *geboorteaankondigingen* (A en B) ontmoeten elkaar in het centrum van de ouverture.

Dat we in 1,39-56 met een zelfstandig deel tussen 1,5-25 // 1,6-38 en 1,57-80 // 2,1-52 te maken hebben, kan ik nu nog verder onderbouwen: we hebben in 1,39-56 namelijk met een volgende fase na de aankondigingen van de geboortes te maken: beide vrouwen zijn namelijk *zwanger* (C). Elisabet spreekt over 'de vrucht (*καρπός*) van jouw schoot, waar het Maria betreft, en over 'de baby (*βρέφος*) in haar schoot', als het om haar kind gaat. Het woord *baby* (*βρέφος*) geeft aan dat Elisabet iets verder is in haar zwangerschap dan Maria, bij wie Elisabet van 'vrucht' spreekt.

De twee daarop volgende verhalen (A' en B') zullen vertellen van de *geboorte*, eerst van Johannes (1,57-80) en dan van Jezus (2,1-52).

Dubbele ontmoeting

We kennen 1,39-56 als het verhaal van de ontmoeting van Maria en Elisabet, ik zou er nog iets aan toe willen voegen, omdat zich nog een andere ontmoeting voordoet: tussen de baby in de schoot van Elisabet en de vrucht in de schoot van Maria. Er doet zich dus een tweevoudige ontmoeting: van de moeders en van hun baby, resp. vrucht.

4. Het Benedictus van Elisabet

Lucas 1,40-45 kent drie momenten: (1) de begroeting door Maria van Elisabet (v. 40), (2) de reactie van de baby (v. 41) en (3) de reactie (=schreeuw) van Elisabet (vv. 42-45), waarna Maria aan het woord komt. Beide vrouwen spreken zich uit ('zei' in v. 42a en v. 46a). Alleen

van Elisabeth wordt gezegd dat ze van de Heilige geest vervuld is. Dat wordt niet over Maria gezegd. Zacharias blijft hier geheel op de achtergrond. Hij komt met zijn Benedictus naar voren bij de geboorte; ook hij is dan met Heilige Geest vervuld (1,67vv.)

De aandacht van de exegeten gaat meestal vooral uit naar de lofzang van Maria, het Magnificat, de *beracha* van de van Heilige geest vervulde Elisabeth krijgt veel minder aandacht, terwijl daarin beslist iets bijzonders gezegd wordt, waar heel makkelijk overheen gelezen wordt. Wat Elisabeth zegt, kan niet zomaar uit haar komen, daarvoor is de Heilige geest nodig. Het Benedictus loopt van aandacht voor wat God aan haar gedaan heeft ('[door God] gezegend') naar wat Maria heeft gedaan ('geloofd'). Drie zaken vallen op:

(a) Ze spreekt over 'de vrucht van je schoot'. Daaruit kan de hoorder opmaken dat Maria zwanger is precies zoals de bode van de Heer haar gezegd heeft (v. 31a)! Dankzij de Heilige Geest ziet Elisabeth dat.

(b) Ze spreekt over 'de moeder van mijn Heer'. Elisabeth duidt de vrucht van Maria's schoot als 'mijn Heer'. Het is de eerste keer in het Lucasevangelie dat Jezus 'Heer' wordt genoemd. De vreugdesprong van de baby is een profetische anticipatie op Johannes' rol als bode van de Heer.

(c) Het slot van haar lofzegging: 'dat er volmaking (τελείωσις) zal zijn voor wat haar gezegd is van de kant van de Heer.' Wat is haar gezegd? Dat ze zwanger zal worden (1,31a) Elisabeth heeft dat 'gezien'; vandaar dat ze spreekt over 'de vrucht van je schoot'.

De zaligspreking van Maria (zie ook 11,27-28) is niet zozeer voor haar bestemd, ze staat ook niet in de 2^e persoon, maar is veel meer op de lezer(es) gericht (zie ook 7,23). Impliciet diskwalificeert ze haar man Zacharias daarmee, omdat hij de woorden van de bode niet geloofde (1,20).

'Gezegend ...'

Dat woord 'gezegend' (Εὐλογημένη) klinkt hier bij de binnenkomst van de zwangere Maria, die met vreugde wordt begroet, datzelfde woord zal aan het slot van het evangelie klinken bij de binnenkomst van Jezus in Jeruzalem: 'Gezegend (Εὐλογημένος) hij die komt, de koning. in de naam van de Heer ...', die met blijdschap wordt begroet (19,38). Hier komt het uit de mond van Elisabeth, daar uit de mond van 'de gehele menigte van de leerlingen'.

5. Het Magnificat van Maria

De lofzang van Maria zit vol met verwijzingen naar het Oude Testament (zie ook de buitenmarge van NA²⁸), maar zal een lezer(es) vooral doen denken aan Hanna (1 Sam. 2,1-10). De lofzang bevat tal van elementen die in het Lucasevangelie terugkomen. Het Magnificat verwijst dus terug én loopt vooruit.

Het lied bestaat uit twee strofen: (1) vv. 46b-49a en (2) vv. 49b-55. Beide strofen zijn door καί (v. 50) met elkaar verbonden.

- Het lexeem waar het in het eerste deel om draait, is 'groot'. De eerste strofe begint (μεγαλύνει in vers 46) en eindigt (μεγάλα in vers 49) ermee. Samengevat: Maria maakt de Heer *groot*, omdat Hij *grote* dingen heeft gedaan.

- Het woord waar het in de tweede strofe om draait, is 'ontferming'. Het staat aan het begin (ἔλεος in v. 50) en aan het slot (ἔλεος in v. 54) van de tweede strofe. Zodoende vormt ἔλεος de omraming van de krachtige werken van de Heer, die precies in het midden van de tweede strofe (vv. 51-53) staan. Anders gezegd, deze politiek-revolutionaire daden van de Heer staan in het kader van zijn ontferming. De Kampense dogmaticus Jan Bakker zei in een preek daarover het volgende: 'En een mens raakt er zijn leven lang niet over nagedacht, wat dat toch is, deze revolutie die haar oorsprong heeft in barmhartigheid en haar wapen in de ontferming'.

Beide ἔλεος-zinnen kennen een gelijk patroon:

(a) Er wordt een groep genoemd over wie God zich ontfermt; de dativus zou ik dan ook liever vertalen met 'over' dan met 'voor' of 'jegens'. In 1,50 bestaat die groep uit τοῖς

φοβούμενοι αὐτόν ('wie hem vrezen'), in 1,54-55 is dat τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ('Abraham en zijn nageslacht' [let. 'zijn zaad']).

(b) De ontferming kent in beide gevallen ook een tijdsduur: in 1,50 wordt die direct na τὸ ἔλεος αὐτοῦ genoemd: εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς ('geslachtenlang'); de formulering grijpt terug op πᾶσαι αἱ γενεαί ('alle geslachten') in 1,48; 1,54-55 kent een andere aanduiding van de tijdsduur, wel met dezelfde prepositie: εἰς τὸν αἰῶνα ('tot de eeuwigheid').

Wat onmiskenbaar duidelijk moet worden, is dat Gods ontferming duurzaam, langdurig is om niet te zeggen dat ze met betrekking tot genoemde groepen eindeloos is.

Wat verschilt, is de volgorde: in vers 50 wordt eerst de tijdsduur genoemd en daarna over wie God zich ontfermt, in de verzen 54-55 is de volgorde andersom, eindigt het met de tijdsduur, voorafgegaan door wie de ontferming betreft.

De tweede strofe bevat drie onderdelen: 1,49b-50, 1,51-53 en 1,54-55.

- Het middendeel mag dan door scherpe tegenstellingen gekenmerkt zijn, dat geldt in zekere zin ook voor het begin – twee nominale zinnen – van de tweede strofe (49b-50). Met het eerste kolon: ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ('heilig is zijn naam') wordt tot uitdrukking gebracht dat God voor de mens onbenaderbaar is, terwijl het tweede kolon: καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς τοῖς φοβούμενοις αὐτόν ('en zijn ontferming is van geslacht op geslacht') nu juist de oneindige verbondenheid (ἔλεος/τῷ) van God met de mens formuleert.

- De slotzin mag lastig genoemd worden, vooral als het gaat om de verhouding tussen beide zinsdelen: (1) ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ en (2) μνησθῆναι ἐλέους. Verheldering ontstaat wanneer we Handelingen 20,35 erbij betrekken, waar een soortgelijke combinatie voorkomt, hier ἀντιλαμβάνεσθαι + genitief met μνημονεύειν + genitief. De NBV biedt een goede vertaling. Het verbum ἀντιλαμβάνεσθαι wordt vertaald met 'te hulp komen' 'ondersteunen', μνημονεύειν met 'indachtig'. Liever dan indachtig zou ik μνημονεύειν willen vertalen met 'denkend aan' en zou ik 'indachtig' willen reserveren voor μνησθῆναι, wat mij tot deze vertaling van 1,54-55 brengt:

'Hij kwam Israëel, zijn kind, te hulp
indachtig de ontferming
zoals hij tot onze vaders heeft gesproken,
over Abraham en zijn nageslacht, in eeuwigheid.'

Het tweede zinsdeel vraagt nog wel even onze aandacht, en wel in verband met de zin καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν ('zoals hij tot onze vaders heeft gesproken'), die tussen μνησθῆναι ἐλέους ('indachtig de ontferming') (LXX Ps. 24,6; Jes. 63,7) en τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ('over Abraham en zijn nageslacht') in staat. Deze tussenzin vormt een nadere bepaling bij ἐλέους; vandaar dan ook dat in mijn vertaling het lidwoord 'de' aan 'ontferming' voorafgaat. Het gaat om de ontferming zoals Hij tot onze vaders gesproken heeft, dus om een eerder beloofde, aan de vaders toegezegde ontferming.

Ik wijs er ten slotte op dat in Handelingen 20,35 verwezen wordt naar woorden van Jezus, die in het Lucasevangelie overigens onvermeld blijven, terwijl Lucas 1,54-55 verwijst naar (verbonds)woorden van JHWH, waarbij de lezer zal denken aan Genesis 17,4-8. Dat Lucas 1,54-55, waarin over Israëel, zijn kind, gesproken wordt, direct volgt op 1,53 met zijn uitspraak over de hongerigen, zal niet verbazen, wanneer je Handelingen 20,35 daartegenaan legt. In dat vers gaat het namelijk over het te hulp komen van de zwakken, waar het in Lucas 1,54 gaat over het te hulp komen van Israëel.

Literatuur

Jan T. BAKKER, 'Het lied dat de nacht stukzingt', in: *Geloven vragenderwijs*, Kampen 1981, 17-20.

- Christian BLUMENTHAL, 'Eine nicht mehr ganz vernachlässigte Frage: Wann wurde Maria schwanger?' *Biblische Zeitschrift* NF 56/1 (2012), 39-64.
- Thomas HIEKE, 'Ein Psalm, der von der Zuverlässigkeit der Lehre überzeugt: Das Magnifikat (Lk 1,46-55) als Brückentext zwischen zwei Geschichten Gottes mit seinem Volk', *TrTZ* 116/1 (2007), 1-26.
- Magda MISSET-VAN DE WEG, 'Maria en Elisabet in beeld (Lucas 1:39-56)', in: Nico Riemersma (red.), *Lucas & Handelingen* (ACEBT 29), Bergambacht 2014, 35-44.
- Gudrun NASSAUER, 'Gegenwart des Abwesenden: Eidetische Christologie in Lk 1.39-45', *New Testament Studies* 58 (2011), 69-87.
- Nico RIEMERSMA, *Het Lucasevangelie onder de loep: Opbouw, stijl en theologie*, Middelburg 2018, 37-49, 189-193.
- Brittany E. WILSON, 'Pugnacious Precursors and the Bearer of Peace: Jael, Judith and Mary in Luke 1:42', *CBQ* 68/3 (2006), 436-456.
- Michael WOLTER, 'Wann wurde Maria schwanger? Eine vernachlässigte Frage und ihre Bedeutung für das Verständnis von Lk 1-2 (1998)', in: *Theologie und Ethos im frühen Christentum: Studien zu Jesus, Paulus und Lukas* (WUNT 236), Tübingen 2009, 336-354.

16 november 2021
Nico Riemersma